

Лариса Дробаха
(Вінниця)

УДК 81'371(811.161.2, 811.112.2, 811.111.2, 811.133.1)

ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ ВЖИВАННЯ ВЛАСНИХ ІМЕН У ДЖЕРЕЛАХ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ ЄВРОПЕЙЦІВ

У статті розглядаються питання, пов'язані з відображенням національного світосприйняття у мовах. На основі зіставного дослідження проведено аналіз уживання власних імен у пареміях української, німецької, англійської та французької мов. Виявлено спільні та національно-специфічні особливості вживання лексичних одиниць у зіставлюваних мовах. Розглянуто вживання власних імен із позитивною та негативною конотаціями і описано фактори вживання паремій, що мають передусім повчальний характер. Досліджено специфіку та виявлено особливості вживання жіночих і чоловічих імен у пареміях зіставлюваних мов. Проведено кількісний аналіз вживання досліджуваних імен у зіставному аспекті в українській, німецькій, англійській та французькій мовах.

Ключові слова: зіставний аналіз, власне ім'я, позитивна та негативна конотація, паремія, національне світосприйняття.

Постановка проблеми. Паремії як стійкі фразеологічні одиниці залучають до свого складу лексичні одиниці, що належать до різних галузей життєвого устрою і семантично відображають уявлення про певні предмети чи явища об'єктивного світу. Власні імена не випадково потрапили і продовжують вживатися у фразеологічних зворотах. Деякі імена людей, а також і видатних особистостей узагальнювалися в мові, породжуючи той чи інший афоризм у різних народів. Безперечним твердженням є те, що власні імена є «повноправним смисловим, експресивним компонентом численних фразеологічних одиниць» [3, с. 43].

Мета статті: зіставний аналіз уживання власних імен у прислів'ях та приказках української, німецької, англійської та французької мов. Характер вживання власних імен може охоплювати широке смислове поле, починаючи від інформативного і сягаючи повчального спрямування. Відповідний відбір власних імен відбувається і у мові, зокрема, в процесі створення й подальшого вживання певного значення слова. «Особове ім'я вживається у поєднанні з якісними прикметниками, присвійними та означальними займенниками, в ролі звертання, внаслідок чого воно стає еквівалентом загальної назви».

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи прислів'я та приказки українського, німецького, англійського та французького народів, слід відмітити, що зазвичай українські прислів'я та приказки характеризуються наявністю рими. Наприклад: **укр.** *На тобі, Даниле, що мені не миле* [9, с. 128], *Коли не Кирило, не пхай своє рило* [9, с. 131], *Ярьома, Ярьома, посидь краще дома* [9, с. 142], *Засмісь, Матвійку, дам копійку* [9, с. 149], *Усі одарочки люблять подарочки* [9, с. 149].

Дуже часто центральною темою прислів'їв та приказок є чесноти або недоліки людей, оскільки вони часто вживаються у мовленні і уможливають вираження ставлення людини до себе та до інших. Можна погодитися з думкою, що немає ідеальних людей, оскільки кожна людина має свій характер, виховання та освіту. Про людську натуру українці часто говорять: **укр.** *У Сидора звичай, у Петра свій, У всякого Мирона свої нориви, У всякого Мусія своя затія* [5, с. 52]; *У всякої Пашки свої замашки* [5, с. 52]; *У всякої Федорки свої одговорки* [5, с. 192], *Яка Настя, таке й щастя* [5, с. 205].

Стосовно позитивної конотації паремій, в яких вживаються антропоніми, виявляємо, що вони в переважній більшості відображають стосунки між чоловіком та жінкою, надають вагоме значення сімейним цінностям. Про стосунки чоловіка і дружини представники різних народів одностайно твердять, що це дві половинки, які неподільні, будують своє життя разом і впливають безпосередньо один на одного. Наприклад, українські прислів'я містять такі вислови: **укр.** *Кожна птиця знайде свого Гриця* [9, с. 164], *Чий ти? – Гапчин. А Гапка чия? – Жінка моя* [5, с. 205]. Також в українців зустрічаємо пораду: **укр.** *Молоду шукай сам собою, а не Федоркою та Хомою* [5, с. 142].

Англійське прислів'я твердить: **англ.** *every Jack has his Gill (every Jack has his Gill (або Jill))* – для кожного Джека знайдеться своя Джилл; \approx у кожного голуба своя горлиця [11], *Caesar's wife is above suspicion* присл. Дружина Цезаря (повинна бути) поза підозрою [1, с. 187]. При цьому англійці наголошують, що з добрим чоловіком і дружині живеться добре: **англ.** *A good Jack makes a good Gill* – Який чоловік, така і жінка; Який пастир, такі і вівці. У гарного Джека і Джилл гарна [11]. У німців головними особами найчастіше виступають *Hans* та *Grete*. Отже, зустрічаємо наступне: **нім.** *Jeder Hans findet seine Grete* – кожна птиця знайде свого Гриця [6, с. 135], *Hans ist seiner Grete wert* – Ганс гідний своєї Грети [2, с. 125]. В інших випадках зустрічаємо: **нім.** *Jeder Hans tanzt mit seiner Trine* – кожен Ганс танцює зі своєю дурепою; *Wie der Topf, so die Pfanne; wie der Hans, so die Hanne* – досл. який горщик, така і сковорідка; який Ганс, така і Ганна [2, с. 125].

Якщо люди кохають один одного, то їх тішить все, що стосується дорогої людини. В німецькій мові зустрічаємо: **нім.** *Wer Hans liebt, liebt auch Hansens Hand* – досл. хто любить Ганса, той любить також руку Ганса [2, с. 125], а французи скажуть: **фр.** *qui aime Martin, aime son chien, qui aime le cavalier, aime l'écuier* – піклуєшся про мене, то піклуйся і про коня; досл. хто любить Мартіна, той любить і його собаку, хто любить кавалера, той любить і вершника [11]. Але буває і навпаки, коли людині приписують забагато вмінь та талантів, то завжди знайдеться той, хто скаже правду про неї. Українці, зокрема, твердять: **укр.** *Не буде Галя, то буде другая* [5, с. 155]. У французькій мові, зокрема, зустрічаємо таке твердження: **фр.** *il y a plus d'un âne à la foire qui s'appelle Martin* – досл. він більше віслук з базару, якого звать Мартін; він не один такий, на ньому світ клином не зійшовся [11].

У прислів'ях та приказках англійського народу спостерігаємо піклування про дозвілля людини, яка не лінива, старанно працює, але нехтує відпочинком. Порівняймо: **англ.** *All work and no play makes Jack a dull boy* – Робота без відпочинку шкідлива для здоров'я; Треба не тільки працювати, але й відпочивати; (досл. Суцільна праця без розваг перетворює Джека в засмученого хлопця) [11].

У своїй переважній більшості антропоніми вживаються у прислів'ях та приказках з негативною конотацією. Важливу роль відіграє повчальний фактор, який викриває ті чи інші негативні риси або поведінку людини. Найчастіше засудження стосується таких вад людини як дурість та обмеженість. В українській мові на позначення дурня вживаються різні антропоніми типу: **укр.** *Ростом за Івана, а розумом з болвана. Мудрий Іван по шкоді: коні вкрали, тоді він стайню зачинив* [9, с. 137], *Дурному Гаврилці усе чорнобривці* [7, с. 71], *Хто про Хому, а він про Ярему* [7, с. 75], *Масту Федя медом, а Федь усе Федем* [7, с. 76], *Наш Фадей ні на себе, ні на людей, Вискочив як Фадей з конопель* [5, с. 115]. В німецькій мові дурень отримав у прислів'ях ім'я *Hans*: **нім.** *ich will Hans heißen, wenn das anders ist* – назвіть мене дурнем, якщо це не так [11]. В англійській мові у вислові про недалеку людину вживається антропонім *Tom*: **англ.** *more know Tom Fool than Tom Fool knows; (more (people) know Tom Fool than Tom Fool knows)* – багато хто знає дурня Тома, а він – лише небагатьох [11].

Українці та французи вважають, що якщо людина не розвиває свої здібності з дитинства, то вона залишається обділеною знаннями і розумом: **укр.** *Чого Івась не навчиться, того й Іван не буде знати* [9, с. 90], *Нашому Івану нема Талану* [8, с. 22]; **фр.** *ce que Jeannot n'apprend pas, Jean ne l'apprendra jamais* – хто молодим не навчився, залишиться неуком назавжди [11]. А про мудрих і розумних людей українці та французи говорять наступне: **укр.** *Розумна Парася на все здалася* [9, с. 90], *Всяк Яремій про себе розумій* [5, с. 110]; **фр.** *laissez faire à Georges, c'est un homme d'âge* – нехай зробить Жорж, він людина мудра [11].

Основи виховання закладаються в сім'ї батьками і тому не дивно, коли через прогалини у вихованні діти виростають лінивими і дурними: **укр.** *Їж, Мартине, мати ще підкине* [9, с. 140]; **нім.** *Gutes Günslein, böse Gans; faules Hünslein, dummer Hans* – досл. гарне гусеня, а зла гуска; лінивий малий Ганс, а згодом дурний Ганс; *Hans ist des alten Hansen Sohn* – досл. Ганс старого Ганса син [2, с. 125]. Антропонім *Hans* виявляє в німецькій мові крім негативної конотації недалекої людини, також і зневажливе ставлення, як до ледачої людини: **нім.** *Hans Unfleiß wird niemals weis* – Ліні Ганса ніколи не помітиш [2, с. 125]. При цьому французи наголошують, що треба поважати старших та прислухатися до їхніх порад: **фр.** *c'est Gros-Jean qui en remontre à son*

curé (c'est Gros-Jean [или gros Jean] qui en remontre [или qui veut en remontrer] à son curé) – яйця курку не вчать [11].

В українській мові для засудження ледачої людини широко вживаються як чоловічі, так і жіночі імена. Наприклад, **укр.** *У всякої Федорки свої одговорки. Стій, Векло, бо ще не смеркло. Сиди, Тетяно, бо ще рано! Уляна йде, колись та буде* [9, с. 139], *Як у поле, Анцю в боці коле, як до танцю, вже не коле Анцю* [9, с. 183], *Посидь, Уляно, бо ще рано, Пішла Настя в поле жати та й забула серп узяти. Серп узяла – хліб забула, так-то Настя вдома була* [7, с. 84], *Ні сюди Микита, ні туди Микита* [7, с. 87], *Товчеться, як Марко по пеклу, а все без толку* [7, с. 89], *Пішов Вавило по мотовило, та мабуть його там лісом придавило* [5, с. 127], *Іван на дуду грає, а Марія з голоду на кутні співає* [5, с. 127]. Як бачимо, таке звертання стосується в українській мові представників жіночої та чоловічої статі і наголошує на тому, що всі повинні працювати, а не ледарювати. В українській та англійській мовах, зокрема, зустрічаємо добре ставлення до працелюбної людини: **укр.** *Для нашого Федота не страшна робота* [7, с. 28], *Який Сава, така йому і слава* [5, с. 40]; **англ.** *Richard is himself again* живий курилко, має ще козак силу [1, с. 819].

Стосовно неохайних та базікуватих людей слід відмітити, що тут в українських прислів'ях та приказках в основному фігурує жінка. Зокрема, зустрічаємо: **укр.** *Впізнайте Явдоху у місті, що в неї фартух в місті* [9, с. 141], *Чотири свічки спалила, поки Гриця умила, а п'ятий каганець – такий Грицько поганець!* [9, с. 141], *Знати Кулину, що пироги пекла: усі двері в місті* [9, с. 142]. А базікуватим людям українці дають наступну характеристику: **укр.** *Леська та Хвеська хоч якого дзвона не перегудуть* [9, с. 147], *Розказав Мирон рябої кобили сон, Говорили про Химині кури* [8, с. 93], *Торохтить Солоха, як діжка з горохом* [8, с. 95]. Байдужість теж не прикрашає людину і є однією з її вад: **укр.** *У нашої Параски ні серця, ні ласки* [8, с. 120], *Про мене, Семене, а я Іван*, [5, с. 126], *Про мене, Семене, як Гапка скаже* [5, с. 125].

Тема грошей представлена в українських прислів'ях в першу чергу як відображення заможності людини. Найчастіше мова йде про бідну та незаможну людину: **укр.** *Казав Хома, що в нього грошей нема. Навряд, чи є в Кузьми гроші, хіба який чорт підкинув* [9, с. 120], *Не для Гриця паляниця* [9, с. 125], *Якби Хомі гроші, був би й він хороший, а нема – всяк мина, Як Микита воли мав, то Микита й кумував* [7, с. 116], *Поганий і Роман, як порожній карман* [5, с. 66], *Увесь Хвесь – голова та ноги, На бідного Макара всі шишки летять* [5, с. 67], *Збагатів Кіндрат – забув, де його брат* [7, с. 106]. Оскільки раніше однією з важливих подій у житті селян був ярмарок, де можна було заробити грошенят, то відповідно зустрічаємо наступні вислови: **укр.** *Не зівай, Химко, – на те ярмарок* [9, с. 125], *Заробив, як Хома на качалках: одну продав, а дев'ять на плечах баби побили. Оце виграв, як Хома на булках!* [9, с. 125].

Про людину, яка чекає на ману небесну, англійці скажуть: **англ.** *Jack would be a gentleman if he had money* – Якби у Джека були гроші, він був би джентельменом [4, с. 169]. А українці такій людині дадуть настанову: **укр.** *Не надійся, Роман, на чужий карман, а раніш вставай та свій наживай* [5, с. 65]. При цьому в німецькій мові *Matthäi* пов'язано з характеристикою людини, яка не має або грошей, або знаходиться у скрутному становищі. Наприклад, **нім.** *bei jmdm. ist Matthäi am letzten (bei jmdm. ist [es ist] Matthäi am letzten) (jmd. hat [es ist] das Schlimmste zu erwarten, jmd. ist am Ende)* – з кимось все кінчено; чиясь пісенька проспівана, у нього в кишені порожньо; *bei ihm ist Matthäi am letzten* – у нього в кармані пусто, у нього закінчилися всі гроші; *mit ihm ist (es) Matthäi am letzten* – його справи кепські, він не довго протягне, він доживає останні дні; *das ist Matthäi am letzten* – доволі цього не можна, це крайній термін [11]. Але оптимістичним на противагу наведеним висловам є наступний: **нім.** *es ist noch nicht Matthäi am letzten* – не все ще пропало [11], де є надія на вирішення проблеми чи справи.

Коли людина намагається все встигнути, але робить всі справи з поспіхом, то у такої людини немає ніде ладу. Німці про таких говорять: **нім.** *Wer Hans in allen Gassen ist, der ist in keiner zu Hause* – Хто прожогом скаче, той частенько плаче [6, с. 224]. Антропонім *Jack* поряд з переважно позитивною конотацією в англійській мові вживається також і для засудження неорганізованої та лінивої людини: **англ.** *Jack of all trades and master of none* – Джек, на всі руки майстер, не володіє добре жодним ремеслом [4, с. 240]. У французів за все береться *Martin*, але толком не знає жодної справи: **фр.** *c'est le prêtre Martin qui chante et qui répond* – і швець, і жнець, і в дуду гравець [11]. Також у прислів'ях зустрічаємо засудження зарозумілої людини,

яка багато на себе бере: **укр.** *Не по Семенові шапка* [5, с. 92], **фр.** *faire comme saint Jean qui donnait le baptême sans l'avoir reçu* – навчати інших тому, що сам не знаєш або не вмієш [11].

Людина, яка не визначила чітко мету, також засуджується: **фр.** *c'est Jean qui pleure et Jean qui rit* – він то плаче, то сміється [11], *c'est Jean de Lagny qui n'a point de hâte* – він страшенний зволікальщик [11]. Коли будь-яку справу роблять неухважно, то наслідки ніколи не бувають успішними або результативними. Французи кажуть: **фр.** *faute d'un point, Martin perdit son âne* – досл. помилка у крапці, і Мартін втрачає свого віслюка; навіть маленький недолік може змарнувати справу [11]. А українці повчають: **укр.** *Не микайся, Грицю, на дурницю, бо дурниця боком вилізе* [7, с. 43].

Українці зневажливо ставляться до безсовісних, нахабних та хитрих людей: **укр.** *Без Гриця і вода не освятиться, Прилип, як до тіста сліпий Пилип, Не твоє діло, Самійло! Про те Гапка зна, На тобі, Данило, що мені не мило* [5, с. 90]; *Не те в Кузьми на умі, Дмитер хитер: з їв курку та сказав, що полетіла* [9, с. 136], *По бороді – Аврам, а по ділам – хам, Будто не Хома, а місця нема* [5, с. 130, 131]. А французи засуджують людину, яка в потрібний момент «зникає», ухиляючись від відповідальності: **фр.** *c'est le chien de Jean de Nivelle, il s'enfuit quand on l'appelle (c'est [ули il est comme] le chien de Jean de Nivelle, il s'enfuit quand on l'appelle)* – коли він потрібен, його нема; він зникає як раз тоді, коли він потрібен (походження виразу пов'язано з втечею Жана де Нивель, сина герцога Монморансі, в той момент, коли він почув звуки труб глашатаїв, які викликали його в суд за скоєний злочин) [11].

Суттєвою рисою українських прислів'їв та приказок є гумор, що свідчить про веселу вдачу українців. Наприклад, зустрічаємо: **укр.** *Ваша Катерина нашої Орині двоюрідна Одарка, Його мати моєї матері двоюрідна Параска* [7, с. 52], *За що бити Хому за Яремину вину, Взяло Фоку ззаду й з боку, Наш Тарас не хуже вас, Отже Лука: рукавиці за пазухою, а він їх шука* [5, с. 195, 197]; *Казала Ганна, що надія марна, Казала Настя, як удасться, Скільки, скільки, через попів тік, та до Гапки в горох. Ох, як гарно вдвох!* [5, с. 195, 196].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. У французькій мові порівняно з аналізованими мовами не було виявлено вживання жіночих імен, які в українській мові в прислів'ях і приказках отримують позитивну та негативну конотації, а в німецькій та англійській – позитивну. Стосовно чоловічих імен слід зазначити, що більшість випадків їхнього вживання тяжіє до негативної конотації у досліджуваних мовах, крім англійської, де позитивне та негативне ставлення корелюють. Отже, аналіз прислів'їв та приказок зіставлюваних мов засвідчив, що більша їх частина з власними іменами людей належить українській мові, що становить 72 % (83 одиниці), в німецькій – 13 % (15 одиниць), у французькій 9 % (11 одиниць), в англійській – 6 % (8 одиниць). Характерною рисою українських аналізованих висловів із власними іменами є рима та гумористичне забарвлення, а їхня кількість свідчить про широку розповсюдженість і вживаність у розмовній мові українців. У німців, англійців та французів у прислів'ях і приказках вживається небагато аналізованих імен, що свідчить про особливості світосприйняття зазначених етносів і залучення інших лексичних одиниць до складу прислів'їв та приказок. Перспективою подальшого дослідження є вивчення вживання антропонімів у народних оповідках, які відображають національні культурні надбання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К.Т. Баранцев. – К.: Знання, 2005. – 1056 с.
2. Байер Х. Немецкие пословицы и поговорки: Сборник / Х. Байер, А. Байер. – М.: Высшая школа, 1989. – 392 с.
3. Герасимчук В. Власні імена в українських фразеологізмах / В. Герасимчук // Дивослово: Українська мова й література в навчальних закладах. – 2005. – № 4. – С. 43-47.
4. Григорьева А.И. 1000 русских и английских пословиц и поговорок / А.И. Григорьева. – М.: АСТ; СПб.: Сова, 2010. – 608 с.
5. Збірка українських приказок та прислів'їв / Упоряд. А.Багмет [та ін.]; авт. передм. О. Ветухов. – К.: Техніка, 2002. – 218 с.
6. Кудіна О. Перлини народної мудрості німецькі прислів'я та приказки / О. Кудіна, О. Пророченко. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2005. – 320 с.
7. Народ скаже – як зав'яже: Українські народні прислів'я, приказки, загадки, скоромовки / Упоряд. та передм. Н.С. Шумади; Іл. Ю.І. Криги. – К.: Веселка, 1985. – 173 с.
8. Українські прислів'я, приказки та загадки / Упоряд. та передм. Н. Сойко. – К.: Школа, 2001. – 176 с.

9. Усі крилаті вислови, прислів'я, приказки, загадки/ Укладач Н.В. Курганова. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 320 с.
10. Хома Н. Функції антропонімів в українських пареміях / Н. Хома //Літературознавство. – 2007. – С. 41-45.
11. АВВУУ Lingvo 12.

Дробаха Л. Фразеологическое употребление собственных имен в народном творчестве европейцев.

В статье рассматриваются вопросы, связанные с отображением национального мировосприятия в языках. На основе сопоставительного исследования проведен анализ употребления собственных имен в паремиях украинского, немецкого, английского и французского языков. Установлены общие и национально-специфические особенности употребления лексических единиц в сопоставляемых языках. Рассмотрено употребление собственных имен с позитивной и негативной конотациями и описаны факторы употребления паремий, которые прежде всего имеют поучительный характер. Исследована специфика и установлены особенности употребления женских и мужских имен в паремиях сопоставляемых языков. Проведен количественный анализ употребления исследуемых имен в сопоставительном аспекте в украинском, немецком, английском и французском языках.

Ключевые слова: сопоставительный анализ, собственное имя, позитивная и негативная конотация, паремия, национальное мировосприятие.

Drobakha L. The Phraseological Usage of Proper Names in the Sources of Folk Work of Europeans.

The article deals with the questions of the national mentality reflection in languages. The usage of proper names in proverbs of Ukrainian, German, English and French was analysed through the help of the contrastive-comparative method of investigation. There have been found some common and specific peculiarities of usage of lexical units in the comparable languages. The usage of the proper names is considered with positive and negative connotations and the factors of the usage of proverbs that have instructive character foremost are described. A specific and the features of the usage of the woman and masculine names are investigated in the proverbs of the compared languages. The quantitative analysis of the usage of investigated names in comparative aspect in Ukrainian, German, English and French is carried out.

Key words: comparable analysis, proper name, positive and negative connotation, proverb, national perception of the world.

Наталя Іваницька
(Вінниця)

УДК 81'367.625(161.2=111):81-115

СПЕЦИФІКА ДІЄСЛІВНОЇ МІКРОКАТЕГОРІЇ «ФІЗІОЛОГІЧНИЙ СТАН» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Здійснено міжмовне зіставлення мікрокатегорії «фізіологічний стан» субкатегорії «процесуальність-стан» в українсько-англійській дієслівній паралелі. Доведено доцільність використання двобічного міжмовного контрастивного аналізу, за якого обраний об'єкт дослідження спроектовано на tertium comparationis, яким обрано теоретично обґрунтовану категорію «процесуальність». Визначено онтологічне підґрунтя ідентифікації фізіологічних станів, яке формує мікрокатегорію «фізіологічний стан». Виокремлену мікрокатегорію параметризовано диференційними ознаками: 1) «життєво невід'ємні фізіологічні стани» та 2) «можливі функціональні стани організму». На основі виділених диференційних ознак вибудовано співвідносні лексико-семантичні поля з чітко вираженими центральними та периферійними частинами. Виявлено низку спільних та специфічних тенденцій побудови таких лексико-семантичних полів. Доведено спільну тенденцію центральних частин зіставляваних полів до заповнення їх дієсловами на позначення життєво необхідних фізіологічних станів. З'ясовано, що некорелятивними є дієслова на